

ДОКТРИНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: КОМПАРАТИВІСТСЬКЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ

АКУЛОВ Ю. В. - доктор філософії у галузі «Право»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6710-140X>

УДК 342.7

DOI: <https://doi.org/10.32782/ep.2024.3.52>

Стаття присвячена комплексному дослідженню правової природи цифровізації через призму нормативно-правового регулювання та доктринальних підходів. Актуальність дослідження зумовлена інтенсивною діджиталізацією суспільних відносин та необхідністю формування єдиної парадигми правового регулювання цифрової трансформації. Метою дослідження є систематизація та аналіз існуючих підходів до визначення поняття «цифровізація», розробка уніфікованого категоріального апарату та формулювання пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання цифрової трансформації. Наукова новизна дослідження полягає у систематизації та критичному аналізі існуючих підходів до розуміння цифровізації.

У статті проаналізовано міжнародно-правові акти у сфері цифровізації, зокрема Резолюцію ООН 73/27, Будапештську конвенцію, Угоду TRIPS та Стандарт ITU-T X.509. Особлива увага приділяється регіональному регулюванню в рамках Європейського Союзу, включаючи GDPR та Digital Services Act. Проведено порівняльний аналіз національних підходів до регулювання цифровізації на прикладі США, Китаю, Естонії та України, що дозволило виявити суттєві відмінності у правових механізмах та методах регулювання.

Дослідження систематизує та аналізує чотири основні доктринальні підходи до розуміння цифровізації: техніко-юридичний, соціально-правовий, інституційний та функціональний. Техніко-юридичний підхід фокусується на технологічних аспектах та їх право-

вому регулюванні. Соціально-правовий підхід акцентує увагу на соціальних наслідках цифрової трансформації, включаючи питання цифрової нерівності та соціального захисту. Інституційний підхід досліджує трансформацію державних інституцій та механізмів управління під впливом цифровізації. Функціональний підхід зосереджується на практичних аспектах впровадження цифрових технологій та їх впливі на ефективність процесів.

На основі проведеного аналізу запропоновано інтегроване визначення цифровізації як комплексного соціально-правового процесу трансформації суспільних відносин, інститутів та механізмів під впливом цифрових технологій.

Ключові слова: цифровізація, технологічний аспект, соціальний аспект, інституційний аспект, функціональний аспект.

Вступ

Інтенсивна діджиталізація суспільних відносин та стрімкий розвиток цифрових технологій зумовлюють необхідність ґрунтовного переосмислення правової природи цифровізації як комплексного соціально-правового феномену. Актуальність дослідження нормативно-правового та доктринального визначення «цифровізації» посилюється в контексті формування нової парадигми правового регулювання цифрової трансформації суспільства. Наслідки цифрових технологій для управління інноваціями є системними, багаторівневими та багатограними, але ми все

ще маємо лише фрагментарне розуміння цього важливого явища та не маємо «єдиної перспективи та всеосяжної основи, яка може інформувати майбутні теоретичні та емпіричні дослідження [1, с. 6]. Адже, у сучасній правовій доктрині спостерігається термінологічна неузгодженість та відсутність єдиного підходу до розуміння поняття «цифровізація». С. Gong, V. Ribiere переконані, що нинішній ажіотаж навколо концепції «цифрової трансформації» серйозно впливає на довіру до неї та створює велику плутанину як у дослідницькій, так і в академічній сферах [2].

Нормативно-правове регулювання процесів цифровізації також характеризується фрагментарністю та відсутністю системного підходу. Аналіз законодавства різних країн демонструє різноманітність підходів до визначення та регулювання цифровізації, що ускладнює формування єдиної правової політики у цій сфері.

Постановка завдання

Метою дослідження є комплексний аналіз нормативно-правових та доктринальних підходів до визначення поняття «цифровізація», розробка уніфікованого категоріального апарату.

Результати дослідження

Правова регламентація процесів цифровізації характеризується багаторівневою структурою, що охоплює міжнародні, регіональні та національні нормативно-правові акти. Міжнародно-правове регулювання цифровізації формується під впливом діяльності міжнародних організацій, зокрема ООН, ОЕСР, та СОТ. Ключовими документами у цій сфері є Резолюція ООН 73/27 «Розвиток у сфері інформаційно-комунікаційних технологій у контексті міжнародної безпеки», Конвенція про кіберзлочинність (Будапештська конвенція), Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS), Стандарт ІТУ-Т Х.509 Міжнародного союзу електрозв'язку (ІТУ).

Резолюція ООН 73/27 «Розвиток у сфері інформаційно-комунікаційних технологій у контексті міжнародної безпеки» від

2018 року спрямована на розвиток глобального співробітництва для забезпечення безпеки у цифровому просторі. Вона підкреслює важливість міжнародного діалогу щодо мінімізації ризиків, пов'язаних із інформаційними технологіями, та необхідність спільних зусиль у запобіганні кіберзагрозам на глобальному рівні [3].

Будапештська конвенція має на меті допомогти в боротьбі зі злочинами, які можуть бути скоєні лише за допомогою технологій, де пристрої є як знаряддям для вчинення злочину, так і метою злочину, а також злочинами, де технологія використовується для сприяння іншому злочину, як-от шахрайство. Вона містить керівні принципи для будь-якої країни, яка розробляє національне законодавство про кіберзлочинність, і служить основою для міжнародного співробітництва між сторонами Конвенції. Перший додатковий протокол спрямований на криміналізацію розповсюдження расистських і ксенофобних матеріалів через комп'ютерні системи, а також расистських і ксенофобських мотивованих погроз і образ [4].

Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності переслідує дві основні цілі: забезпечує ефективний і належний захист прав інтелектуальної власності, пов'язаних з торгівлею, беручи до уваги відмінності в національних правових системах та встановлює багатосторонні мінімальні правила для боротьби з підробкою. Основними є принципи національного режиму та режиму найбільшого сприяння. Це означає, що члени СОТ повинні ставитися до громадян інших країн-членів не менш прихильно, ніж до своїх власних громадян. Крім того, будь-які переваги, надані громадянам іншої країни-члена, повинні також негайно та беззастережно надаватися громадянам усіх інших країн-членів, навіть якщо це більш сприятливий режим, ніж він надається власним громадянам [5].

Стандарт ІТУ-Т Х.509 Міжнародного союзу електрозв'язку (ІТУ) регулює питання безпеки цифрових сертифікатів та ключів, що забезпечують захищеність комунікацій в Інтернеті. Він є важливим

елементом інфраструктури безпеки інформаційних технологій та використовується для автентифікації та шифрування даних [6].

На регіональному рівні особливої уваги заслуговує досвід Європейського Союзу, який розробив комплексну систему правового регулювання цифрової сфери, включаючи Загальний регламент про захист даних (GDPR), Директиву про електронну комерцію та Digital Services Act та Закон про Штучний інтелект.

Загальний регламент про захист даних (GDPR) прийнятий у 2016 році, є одним із найважливіших документів, що регулює обробку персональних даних у цифрову епоху. Він захищає права громадян на конфіденційність, зобов'язуючи компанії та державні органи дотримуватися жорстких стандартів щодо збору, обробки та зберігання особистої інформації. GDPR також встановлює механізми контролю за обробкою даних та великі штрафи за порушення [7].

Директива про електронну комерцію та Digital Services Act – це новий набір загальноєвропейських правил для цифрових послуг, які діють як посередники для споживачів, товарів, послуг і контенту. У контексті DSA цифрові послуги стосуються посередницьких послуг, таких як хост-провайдери, онлайн-ринки та мережі соціальних мереж. Метою DSA є побудова безпечнішого та справедлившого онлайн-світу. Він запровадить правила, які однаково захищатимуть усіх користувачів у ЄС як щодо незаконних товарів, контенту чи послуг, так і щодо їхніх основних прав [8].

Закон про штучний інтелект, відомий як Закон ЄС про ШІ, встановлює правову основу для розвитку та використання штучного інтелекту (ШІ) в Європейському Союзі. Цей закон запроваджує ризик-орієнтований підхід до регулювання, застосовуючи різні правила для систем ШІ залежно від рівня їх ризику. Закон охоплює широкий спектр учасників у ланцюзі створення ШІ, включаючи постачальників, розробників, імпортерів, дистриб'юторів, виробників продукції та уповноважених представників. У Законі наведено специ-

фічні визначення для ролей постачальників, розробників та імпортерів [9].

Національні законодавства демонструють різноманітність підходів до регулювання цифровізації, що зумовлює необхідність їх порівняльно-правового аналізу. У США немає єдиного федерального закону, подібного до GDPR. Замість цього існує Закон про захист прав споживачів у Каліфорнії (California Consumer Privacy Act, CCPA), який діє в Каліфорнії з 2020 року. Він надає жителям Каліфорнії контроль над їхніми персональними даними, дозволяючи їм вимагати доступу, видалення або заборони на продаж інформації США також активно працюють над Національним актом про кібербезпеку для захисту критичної інфраструктури від кібератак.

Китай активно контролює цифровий простір через Закон про кібербезпеку (Cybersecurity Law), прийнятий у 2017 році. Він передбачає жорсткий контроль за зберіганням даних на території країни та доступом до інтернету. Крім того, у 2021 році був прийнятий Закон про захист персональної інформації (Personal Information Protection Law, PIPL), який накладає жорсткі обмеження на компанії щодо збору та обробки даних користувачів.

Естонія є лідером у сфері цифровізації та електронного уряду. Вона впровадила систему електронного громадянства (e-Residency), яка дозволяє людям з будь-якої точки світу користуватися електронними послугами країни, зокрема відкривати бізнес і користуватися адміністративними послугами онлайн. Закон про електронну ідентифікацію та Закон про інформаційні системи підтримують інтеграцію цифрових рішень у державному управлінні [10].

Україна активно впроваджує цифровізацію через портал Дія, який надає доступ до різних адміністративних послуг онлайн. Законодавча база включає Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», який регулює використання електронних підписів та електронної ідентифікації. Додатково діють закони, що стосуються кібербезпеки та захисту персональних даних, як-от

Закон України «Про захист персональних даних».

У сучасній правовій науці сформувався декілька ключових підходів до визначення поняття «цифровізація», кожен з яких акцентує увагу на різних аспектах цього феномену. Представники техніко-юридичного підходу розглядають цифровізацію переважно через призму технологічних процесів та їх правового регулювання. R. Brownsword визначає цифровізацію як процес переведення аналогових даних у цифровий формат та створення відповідної правової інфраструктури для регулювання цифрових відносин [11, с. 117].

Прихильники соціально-правового підходу акцентують увагу на соціальних аспектах цифрової трансформації. Зокрема, І. Яшина та Т. Бондарчук переконані, що цифровізація є ключовим трендом світового економічного розвитку, який суттєво впливає як на суспільство в цілому, так і на окремих людей. Соціальні наслідки цифровізації проявляються як багатогранні, мінливі, а часто й суперечливі процеси, які впливають на життя кожної людини. Вплив цифрової трансформації на соціальну сферу є суперечливим: з одного боку, цифрове середовище створює умови для появи нових робочих місць у високотехнологічних секторах, підвищує суспільний добробут і покращує загальну якість життя, надаючи ширший доступ до освіти, системи охорони здоров'я та соціального захисту. З іншого боку, цифровізація створює потенційні ризики, такі як структурне безробіття, соціальна, гендерна та цифрова нерівність, поява «цифрової» державної диктатури та ерозія особистого життя [12].

Інституційний підхід фокусується на інституційних змінах, спричинених цифровізацією. Так, важливо відзначити активну державну політику цифровізації, яка реалізується протягом останніх двох років. Створено законодавчу базу для таких ініціатив, створено Міністерство цифрової трансформації та визначено координаторів в інших міністерствах та відомствах, відповідальних за впровадження нових цифрових технологій. Це міністерство відповідає за нагляд за цифровим розвитком,

цифровою економікою, цифровими інноваціями, підвищенням цифрових навичок і захистом цифрових прав громадян. Цифровізація також полегшує можливість дистанційної роботи для людей, які прагнуть зробити внесок у певних сферах, але раніше стикалися з труднощами через різні фізичні обмеження [13].

Представники функціонального підходу зосереджуються на функціональних аспектах цифровізації. Функціональний підхід до цифровізації визначається як методологія, яка акцентує увагу на ролі та функціях цифрових технологій у розвитку організацій, процесів та суспільства в цілому. Цей підхід підкреслює, як цифрові інструменти та технології можуть бути інтегровані в різні аспекти діяльності для досягнення цілей підвищення ефективності, зручності та доступності [1, с. 17].

Узагальнюючи різні доктринальні підходи, можна констатувати, що цифровізація є багатоаспектним явищем, яке потребує комплексного правового аналізу. Кожен з підходів висвітлює важливі аспекти цього феномену, що дозволяє сформувати цілісне розуміння його правової природи та особливостей регулювання.

Синтез різних доктринальних підходів дозволяє запропонувати інтегроване визначення цифровізації як комплексного соціально-правового процесу трансформації суспільних відносин, інститутів та механізмів під впливом цифрових технологій, що супроводжується формуванням нової правової реальності та вимагає адекватного правового регулювання.

Висновки

Дослідження, проведене в цій статті, підкреслює багатоаспектність та складність феномену цифровізації, що вимагає інтегрованого підходу до його правового регулювання. Аналіз міжнародного та національного законодавства виявив значні відмінності у підходах до регулювання цифрової трансформації, що створює виклики для міжнародної співпраці та гармонізації правових норм. Систематизація доктринальних підходів виявила ключові аспекти цифровізації, зокрема технологіч-

ний, що стосується впровадження цифрових технологій та створення відповідної інфраструктури; соціальний, який фокусується на впливі на суспільні відносини та соціальну структуру; інституційний, що охоплює трансформацію державних інституцій та механізмів управління; і функціональний, що стосується практичних аспектів реалізації цифрових рішень.

Література

1. Appio F. P., Frattini F., Petruzzelli A. M., Neirotti P. Digital transformation and innovation management: a synthesis of existing research and an agenda for future studies. *Journal of Product Innovation Management*. 2021. Vol. 38, no. 1. P. 4–20. DOI: <https://doi.org/10.1111/jpim.12562>

2. Gong C., Ribiere V. Developing a unified definition of digital transformation. *Technovation*. 2020. Vol. 102(3). DOI: 10.1016/j.technovation.2020.102217.

3. Resolution adopted by the General Assembly on 5 December 2018. URL : <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n18/418/04/pdf/n1841804.pdf> (date of appeal : 22.10.2024).

4. Convention on cybercrime. *European Union* : website. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/convention-on-cybercrime.html> (date of appeal: 22.10.2024).

5. WTO: agreement on trade-related aspects of intellectual property. *European Union* : website. URL : <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/wto-agreement-on-trade-related-aspects-of-intellectual-property.html> (date of appeal: 22.10.2024).

6. Information technology – Open Systems Interconnection – The Directory: Public-key and attribute certificate frameworks. URL : <https://www.mhlw.go.jp/content/10808000/001012539.pdf> (date of appeal: 22.10.2024).

7. Загальний регламент про захист даних. *GDPR Українською* : вебсайт. URL : <https://www.gdpr.org.ua/> (дата звернення: 22.10.2024).

8. Digital Services Act: Questions and Answers. European Commission : website.

URL : https://commission.europa.eu/index_en (date of appeal: 22.10.2024).

9. What is the Artificial Intelligence Act of the European Union (EU AI Act)? IBM : website. URL : <https://www.ibm.com/topics/eu-ai-act> (date of appeal: 22.10.2024).

10. Estonia – a European and global leader in the digitalisation of public services. *e-Estonia story* : website. URL : <https://e-estonia.com/estonia-a-european-and-global-leader-in-the-digitalisation-of-public-services/> (date of appeal: 22.10.2024).

11. Brownsword R. *Law, Technology and Society: Reimagining the Regulatory Environment*. Routledge, 2019. 361 p.

12. Ящишина І., Боднарчук Т. Соціальні наслідки цифровізації: досвід Європейського Союзу. *Наука та наукознавство*. 2024. № 3 (117). <https://doi.org/10.15407/sofs2022.03.003>

13. Малий І. Й, Цедік М. Г. Інституційний вимір цифровізації державного управління в Україні. *Державне управління : удосконалення та розвиток*. 2022. М 2. URL : http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2022/5.pdf (дата звернення : 25.02.2024).

Akulov Yu. V

DOCTRINAL AND LEGAL ANALYSIS OF THE PHENOMENON OF DIGITALIZATION: A COMPARATIVE STUDY OF REGULATORY NORMS AND THEORETICAL APPROACHES

This article is dedicated to a comprehensive examination of the legal nature of digitalization through the lens of regulatory norms and doctrinal approaches. The relevance of the study is underscored by the intensive digitalization of social relations and the need to establish a unified paradigm for the legal regulation of digital transformation. The research aims to systematize and analyse existing approaches to defining the concept of “digitalization,” develop a unified categorical framework, and formulate proposals for improving the legal regulation of digital transformation. The scientific novelty of the study lies in the systematization and critical analysis of existing approaches to understanding digitalization.

The article analyses international legal instruments in the field of digitalization, including UN Resolution 73/27, the Budapest Convention, the TRIPS Agreement, and ITU-T X.509 Standards. Special attention is given to regional regulation within the European Union, including the GDPR and the Digital Services Act. A comparative analysis of national approaches to regulating digitalization is conducted through the examples of the United States, China, Estonia, and Ukraine, revealing significant differences in legal mechanisms and regulatory methods.

The research systematizes and analyses four main doctrinal approaches to understanding digitalization: the technical-legal approach, the socio-legal approach, the institutional approach, and the functional approach. The technical-legal approach focuses

on technological aspects and their legal regulation. The socio-legal approach emphasizes the social consequences of digital transformation, including issues of digital inequality and social protection. The institutional approach examines the transformation of state institutions and governance mechanisms under the influence of digitalization. The functional approach centres on the practical aspects of implementing digital technologies and their impact on process efficiency.

Based on the conducted analysis, an integrated definition of digitalization is proposed as a complex socio-legal process of transforming social relations, institutions, and mechanisms under the influence of digital technologies.

Keywords: *digitalization, technological aspect, social aspect, institutional aspect, functional aspect.*